

Shahnoza MUSURMONOVA,
Amaliy fanlar universiteti ingliz tili o'qituvchisi
 E-mail: mshaxnoza2808@gmail.com
 Tel: (88) 7650828

ChDPU, dotsenti PhD R.M.Musurmonov taqrizi ostida

NATIONAL VALUES - THE MAIN CRITERIA OF NATIONAL EDUCATION

Annotation

This article reflects on the current issues of educating students in the spirit of national values in educational institutions and gives recommendations.

Key words: National value, national education, youth education, education methods, forms and means, educational process, organization, formation of personal consciousness, self-education, methods of education of Eastern scholars, Uzbek ethics, manners.

НАЦИОНАЛЬНЫЕ ЦЕННОСТИ – ГЛАВНЫЕ КРИТЕРИИ НАЦИОНАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ

Аннотация

В статье отражены актуальные вопросы воспитания учащихся в духе национальных ценностей в образовательных учреждениях и даны рекомендации.

Ключевые слова: Национальная ценность, национальное образование, воспитание молодежи, методы, формы и средства обучения, образовательный процесс, организация, формирование личностного сознания, самообразование, методы воспитания восточников, узбекская этика, нравы.

MILLIY QADRIYAT - MILLIY TARBİYANING BOSH MEZONI

Annotatsiya

Maqolada ta'lim muassasalarida o'quvchilarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashning dolzarb masalalari to'g'risida fikr yuritilib, tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Milliy qadriyat, milliy tarbiya, yoshlar tarbiyasi, tarbiya usullari, shakl va vositalari, tarbiyaviy jarayon, tashkil etish, shaxs ongini shakllantirish, o'z-o'zini tarbiyalash, Sharq allomalarining tarbiya metodlari, o'zbekona axloq, odob.

Kirish. Ma'lumki, jamiyatning rivojlanish tendentsiyalari ta'lim muassasalari oldida yoshlar tarbiyasini rivojlanish bosqichlariga mos ravishda tashkil etishni taqozo etadi. Pedagogika fani va amaliyoti har doim rivojlanib borar ekan, unga muvofiq ravishda tarbiya jarayoni ham takomillashib boraveradi. Tarbiya maqsadi va mazmuni metodlarni to'g'ri tanlashga imkon beradi. Maqsad qanday bo'lsa, unga erishish metodlari unga muvofiq bo'lishi zarur. Tarbiyaning mazmuni shaxsning shakllanishiga qo'yiluvchi ijtimoiy talablar mohiyatidan iborat. Unutmazlik kerakki, aynan bitta vazifa turli xil fikrlar bilan to'ldirilgan bo'lishi mumkin. Shuning uchun metodlarni umuman mazmun bilan emas, balki aniq fikr bilan bog'lash g'oyat muhimdir.

Tarbiya jarayonida tarbiyalanuvchilarning yosh xususiyatlarini inobatga olish maqsadga muvofiqdir. Yosh xususiyatlari muayyan bir yosh davriga xos bo'lgan anatomik, fiziologik (jismaniy) va psixologik xususiyatlardir. Aytaylik, mas'uliyat tuyg'usini boshlang'ich ta'lim, o'rta ta'lim va o'rta maxsus, kasbhunar ta'limi muassasalarida ta'lim olayotgan o'quvchilarda ham shakllantirish mumkin. Biroq har bir bosqichda mazkur sifatni shakllantirish borasida turli metodlar qo'llaniladi. Maqsad, mazmun, shakl, metod va vositalar kabi tushunchalar tarbiya jarayonining mohiyatini ochib beradi. Biroq, tarbiya mohiyatini yoritishda o'ziga xos ahamiyatga ega bo'lgan yana bir tushuncha ham mavjud, bu tarbiya metodlari tushunchasidir.

Tarbiya metodi (yunoncha —metodos – yo'l) tarbiya maqsadiga erishishning yo'li; tarbiyalanuvchilarning ongi, irodasi, tuyg'ulari va xulqiga ta'sir etish usullari. Maktab amaliyotiga tatbiq etilganda, metodlar – bu tarbiyalanuvchilarning ongi, irodasi, tuyg'ulari va xulqiga ta'sir etish usullaridir. Tarbiya jarayonining umumiy holatidan kelib chiqqan holda tarbiya metodlarini quyidagi uch guruhga bo'lish mumkin: Bu guruhlar o'z navbatida bir qator tarbiya elementlaridan tashkil etadi. Chunonchi, shaxs ongini shakllantirish metodlariga: hikoya, tushuntirish, izohlash, ma'ruza, etnik suhbat, ishonirish, nasihat, yo'riqnoma, munozara, ma'ruza, namuna; faoliyatni tashkil etish va ijtimoiy xulqni shakllantirish metodlariga mashqlantirish, odatlantirish, pedagogik talablar, jamoat fikri, topshiriq, tarbiyalovchi vaziyat; xulq va faoliyatni rag'batlantirish metodlariga: musobaqa, rag'batlantirish va jazolash kiradi. Tarbiyaning mutlaqo yangi metodlarini yaratishga bironta tarbiyachining kuchi yetmaydi. Metodlarni takomillashtirish muammosi doimo mavjud, har bir tarbiyachi o'zining imkoniyatiga ko'ra uni hal qiladi, tarbiya jarayonining aniq shart-sharoitlariga mos ravishda o'zining xususiy qarashlarini ifoda etish asosida umumiy metodikani boyitadi. Metodning ijobiy va salbiysi bo'lmaydi, tarbiya jarayonida ma'lum yo'lni yuqori darajadagi samarali va samarasiz deya baholash mumkin emas. Metodning samaradorligini u qo'llanilayotgan sharoit nuqati nazaridan baholash mumkin. Tarbiya metodlarini to'g'ri tanlash bir qator omillarga bog'liq.

Adabiyotlar tahlili. Xalq pedagogikasi o'zbekona axloq, odob va tarbiyaning barcha qirralarini o'zida mujassamlashtirgan. Xalq pedagogikasida turlicha tarbiya metodlari hamda vositalaridan foydalaniladi. Bu metod va vositalar nihoyatda rang-barang bo'lib, ko'p jihatlari bilan ilmiy pedagogikadan ustunlik qiladi. Binobarin, ushbu metodlar ilmiy pedagogikaning shakllanishiga ham o'z ta'sirini o'tkazgan. Ma'naviy merosni to'la, odilona egallash va rivojlantirish hozirgi avlodlarning vazifasidir. Xozirgi zamon yoshlarining ma'naviy madaniyatni va kadriyatlarimizni e'zozlash ruhini tarkib toptirishning ahamiyati katta.

Masalan: Kaykovus "Kobusnoma" nomli asarida shunday deb yezadi: "Ey farzand, har qancha dono bo'lsang ham, o'zingni xalqdan donoroq hisoblama, chunki sen o'zingni nodon hisoblasang dono bo'lasan deydi". (39 bet). Kur'oni Karimning oyati ilmga targ'ib kilinadigan "O'qi" xitobi bilan boshlanadi va boshqa ko'pgina oyatlarda ham ilm olish, uni o'rganishga da'vat qilinadi.

Xalq pedagogikasida qo'llanilgan xilma-xil tarbiya metodlarini quyidagi tarzda umumlantirish mumkin:

1. Tushuntirish (hikoya qilish, o'rgatish).
2. Mashqlantirish (odatlantirish, mashq qildirish).

3. Namuna (maslahat berish, uzr soʻrash, oʻrnak boʻlish).

4. Nasihat qilish, oʻgit (undash, koʻndirish, iltimos qilish, yolvorish, tilak-istak bildirish, maʼqullash, rahmat aytish, duo qilish, oq yoʻl tilash va hokazolar).

5. Qoralash va jazo (taʼkidlash, taʼna, gina, tanbeh berish, majbur qilish, koyish, ayblash, uyaltirish, qoʻrqitish, nafatlanish, ont-qasam ichirish, urish, kaltaklash va hokazolar).

Xalq pedagogikasi namunalari, tarbiya metodlari va tarbiyaviy taʼsirlar muayyan vositalar yordamida qoʻllanilgan. Mehmon kutish, mehmonga borish, turli mehnat jarayonlari, hasharlar, turli gurunglar (choyxona, toʻy marosimlari), sayillar, oilaviy anʼanalar (tugʻilgan kun, fuqarolik pasporti, umumiy oʻrta, oʻrta maxsus va oliy maʼlumotga egalik toʻgʻrisidagi attestat va diplom, davlat mukofotlarini olish kabi holatlarni nishonlash) va musobaqalar oʻziga xos tarbiya vositasi sanaladi.

Yoshlarda maʼnaviy-axloqiy sifatlar, eʼtiqod hamda dunyoqarashni shakllantirish maqsadida ularning ongi, his-tuygʻusi, irodasiga taʼsir koʻrsatish usullari sanaladi. Ular yordamida oʻquvchilar ongiga jamiyatda ustuvor oʻrin tutuvchi ijtimoiy gʻoya va maqsadlar singdiriladi. Yoshlar dunyoqarashini shakllantirish, ularning hayot mazmunini tushunib olishlariga koʻmaklashish uchun ijtimoiy ongni shakllantiruvchi usullar qoʻllaniladi. Oʻquvchilarda gʻoyaviy onglik va ijtimoiy faollik, yaʼni, davlatning ichki va xalqaro siyosati mazmunini tushunish va idrok qilish koʻnikmalarini tarbiyalash lozim. Tushuntirish ijtimoiy ongni shakllantirishda eng koʻp ishlatiladigan usuldur. Tushuntirishda oʻquvchilarga mamlakat fuqarosining davlatga nisbatan muayyan huquq va burchlar asosida bogʻlanganligi borasida maʼlumotlar beriladi. Bunda davlat bayrogʻi, gerbi, madhiyasi hamda Konstitutsiyasiga sadoqat ruhida tarbiya berishning ahamiyati katta. Shu sababli davlat bayrogʻi, gerbi, madhiyasi, Konstitutsiyasining mohiyati oʻquvchilarning yosh xususiyatlari hisobga olgan holda tushuntiriladi.

Oʻquvchi shaxsini gʻoyaviy va maʼnaviy-axloqiy jihatdan shakllantirishda oʻqituvchining jonli soʻzi eng taʼsirchan usul hisoblanadi. Suhbat uchun mavzu tanlashda uning dolzarbligi, sinf oʻquvchilarga mosligi, ularda maʼnaviy-axloqiy sifatlarni shakllantirish imkoniyatini hisobga olish zarur.

Tahlil va natijalar. Oʻquvchilar odatda hayot va turli milliy qadriyatlar bilan sugʻorilgan kinofilmlar, badiiy adabiyotlardan olingan aniq misollar bilan boyitilgan hikoyalarni katta qiziqish bilan tinglaydilar. Ularga axloq meʼyorlari, xalq oʻtmishi, tabiiy boyliklar, qahramonlar hayoti va jasorati, shuningdek, tarix, adabiyot va sanʼat haqida hikoya qilib berish mumkin. Badiiy adabiyot namunalari, shuningdek, ommaviy axborot vositalari – radio, televideniye, gazeta va jurnallar sahifalarida eʼlon qilingan maʼlumotlar ham oʻquvchilar uchun qimmatli material boʻladi. Suhbat ham, hikoya ham oʻquvchilarning yoshiga mos mavzularda ular tushunadigan soʻzlar vositasida adabiy tilda oʻtkazilishi maqsadga muvofiqdir. Suhbat yoki hikoya mavzusining oʻquvchilar tomonidan belgilanishi, ularning samarali kechishini taʼminlaydi, buning natijasida oʻquvchilar ilgari surilayotgan mavzuga befarq qaramaydilar.

Oʻquvchilar oʻz atrofidagi kishilarda hamma yaxshi axloqiy sifatlarni koʻrishlari va ibrat olishlari nihoyatda muhim. Oʻqituvchining shaxsan oʻzi namuna boʻlishi, ayniqsa, yoshlarga katta taʼsir koʻrsatadi. Ular oʻqituvchining darsda va hayotda oʻzini qanday tutishini, atrofidagi kishilar bilan qanday muomala qilishini, oʻz vazifalarini qanday bajarishini kuzatib yuradilar. Oʻquvchilar oʻzlariga yaqin kishilarning xulq-atvoriga taqlid qiladilar, xulq-atvorlar bolalarda yaxshi sifatlarning, baʼzan esa yomon sifatlarning ham tarkib topishiga taʼsir koʻrsatadi. Shuning uchun oʻqituvchi va ota-onalar har qanday holatda ham oʻzlarini tuta bilishlari kerak. Ular qayerda boʻlishmasin, atroflarida bolalar borligini his etishlari lozim. Kattalar soʻz va amaliy harakatlarida tafovut boʻlmasligini taʼminlashlari kerak. Namunada xalq pedagogikasi gʻoyalaridan ham keng foydalaniladi. Ota-onalar oʻz farzandlarini hamisha katta hayotiy tajribaga ega, dunyoqarashi va bilim doirasi keng kishilardan ibrat olishga daʼvat qilib kelishlari shart. Masalan, “Qush uyasida koʻrganini qiladi” maqolining mazmun va mohiyatini ochib berish orqali ota-onalarda oilaviy tarbiyaning ahamiyatini tushuntirish dolzarbi boʻladi.

Kattalar tomonidan oʻquvchida oʻz-oʻzini tarbiyalashga, yaʼni, oʻz ustida ongli, batartib ishlashga ehtiyoj paydo boʻlgandagina tarbiya jarayonini samarali deb hisoblash mumkin. Tarbiya jarayonida oʻz-oʻzini tarbiyalash metodlaridan foydalanish samarali hisoblanadi. Ushbu metodlar oʻquvchilarning oʻzini oʻzi idora qilishlari, turli oʻquvchilar organlari faoliyatida faol ishtirok etishlarini taʼminlash, ularning ijtimoiy mavqelarini oshirish maqsadida qoʻllaniluvchi usullardir.

Ishontirish vositasida oʻquvchi ruhiyatiga sezilarsiz holda taʼsir etiladi. Boshlangʻich sinf oʻquvchilari hamda oʻsmirlar ishonuvchan boʻlishadi. Pedagog ishontirishdan tarbiyalanuvchi maʼlum koʻrsatmani qabul qilishi zarur boʻlgan vaziyatlarda foydalanadi. Mazkur metoddan boshqa metodlarning taʼsirini kuchaytirish uchun ham foydalaniladi. Munozara tarbiyalanuvchilarga hissiy-ogʻzaki taʼsir koʻrsatish asosida ularda maʼnaviy-axloqiy sifatlarni shakllantirishga yoʻnaltirilgan bahs-munozara usuli boʻlib, siyosiy, iqtisodiy, madaniy, estetik va huquqiy mavzularda oʻtkaziladi. Munozara fikrlar toʻqnashgan vaziyatda oʻquvchilarda maʼlum hodisaga nisbatan ishonch hosil qilishga yordam beradi. Munozara asosida turli qarashlar yotadi. Bahs ijobiy natija berishi uchun puxta tayyorgarlik koʻrish maqsadga muvofiq.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, pedagogik talab turli hatti-harakatlarni bajarish hamda faoliyatda ishtirok etish jarayonida oʻquvchi tomonidan amal qilinishi zarur boʻlgan ijtimoiy xulq-atvor meʼyorlari pedagogik talab tarbiyaning eng muhim usullaridan biridir. Pedagogik talab maʼlum harakatlarni ragʻbatlantiruvchi yoki toʻxtatuvchi hamda oʻquvchini oqilona harakatlarni bajarishga undovchi xarakterga ega boʻlishi mumkin.

Ragʻbatlantirish tarbiyalanuvchining xatti-harakati va faoliyatiga ijobiy baho berish asosida unga ishonch bildirish, koʻngilini koʻtarish va uni qoʻllab-quvvatlash usulidir. Oʻqituvchi har bir oʻquvchi shaxsida roʻy berayotgan ijobiy oʻzgarishlarni anglab olishi zarur. Shundagina oʻquvchi oʻzining kamolga yetayotganligini his qiladi, unda oʻz kuchiga nisbatan ishonch paydo boʻladi. Oʻqituvchi faoliyatida ragʻbatlantiruvchi usullardan foydalanib, oʻquvchida ijobiy sifatlarni tarbiyalashga yordam beradi.

Jazolash shaxsning xatti-harakati, faoliyatiga salbiy baho berishdir. Jazo ham oʻquvchining individual xatti-harakatlari va umumjamoaning faoliyati uchun qoʻllaniladigan eng soʻnggi tarbiya usuli. Jazo puxta oʻylab qoʻllanilishi lozim, aksincha, jahl ustida jazolash mumkin emas. Jazolar yakka xarakterda, yaʼni, birgina usulni qoʻllash asosida boʻlsin, oʻquvchining aybiga mos, muvofiq boʻlishi, tez-tez qoʻllanilmasligi, jazolanuvchida jazoning toʻgʻri belgilanganligiga nisbatan shubha tugʻilmasin va ular oʻz ayblarini sezsin. Jamoada muhokama qilish va jamoa tomonidan qoʻllab-quvvatlangan jazo berilsa, uning taʼsir kuchi yanada oshadi. Jazo tarbiyalanuvchining jismoniy va ruhiy azoblamasligi, tahqirlamasligi, shaʼnini yerga urmasligi kerak.

ADABIYOTLAR

1. K.Xoshimov, S.Nishonova, M.Inomova va boshqalar. Pedagogika tarixi. T.: «Oʻqituvchi», 1996. - 90-91 b.
2. Rahimov S. Abu Ali ibn Sino taʼlim va tarbiya haqida. T.: «Oʻqituvchi», 1967, -75 b.

3. P.Мусурмонов Взгляды восточных мыслителей на воспитание ребёнка и семейные отношения в узбекских семьях / Вестник науки и образования 2020. № 4 (82). Часть 1 Российский импакт-фактор: 3,58 Научно-методический журнал.
4. Hasanboyev J. va boshq. Pedagogika: Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. – Toshkent: Fan, 2009. - 480 b.
5. Ishmuhamedov R., Abduqarodirov A., Pardayev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar. Ta'lim muassasalari o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar. – T.: “Iste'dod” jamg'armasi, 2009.
6. Boynazarov F.A. O'rtta Osiyoning antik davri. — T.: O'qituvchi, 1991-yil
7. Jomiy, Abdurahmon. Tanl. asarlar / Tuzuvchi va so'z boshi muallifi
8. Sh.Shomuhamedov. —T.: Adabiyot va san'at nashriyoti, 1971-yil.
9. Zohidov V.Y. Ulug' shoir ijodining qalbi. A.Navoyi haqida. —T.:O'zbekiston, 1970-yil.
10. Irisov A. Abu Ah ibn Sino. Hayoti va ijodiy faohyati —T.: Fan, 1980-yil
11. Is'hoqov M. So'g'diyona tarix chorrahasida. —T.:Fan. 1990- yil